

Boris A. Novak

Leja Forštner z Borisom A. Novakom

Forštner: Ste pesniški mojster in klasik, prevajalec, dramatik, esejist, literarni teoretik, redni profesor na ljubljanski Filozofski fakulteti in – kar je v dneih, ko pričakujemo izid drugega dela le-tega najbolj aktualno – avtor prvega slovenskega epa *Vrata nepovrata*, ki bo izšel v treh knjigah: *Zemljevidi domotožja* (2014), *Čas očetov* (2015) in *Bivališča duš* (2016?). Kaj morajo bralci vedeti o vašem *opus magnum*, ki v bistvu popisuje zgodbo vaših prednikov, od katerih ste podedovali “venec besed”, s katerimi v epu pripovedujete “našo zgodbo, svojo pesem”?

Novak: Na Vaša vprašanja bom poskušal odgovarjati na najbolj relevanten način, se pravi ne z racionalnimi literarnozgodovinskimi razlagami, temveč osebno in pesniško, torej tudi z večpomensko govorico samih verzov iz epa *Vrata nepovrata*.

Res je, kar pravite, da moj epos popisuje zgodbe mojih prednikov, a poleg njih upesnjuje tudi usode mnogih drugih, zgodovinsko resničnih, verodostojnih akterjev. Iskreno povedano, sem se v letih pisanja neštetokrat vprašal, kaj o njih sploh vem. Zmeraj znova sem si moral priznati, da gre kljub dejstvu, da zelo dobro poznam njihove življenjske zgodbe in usode, le za moje interpretacije. In ker so te interpretacije pesniške, upam, da – ob vsej morebitni ali celo verjetni zgodovinopisni zgrešenosti – izžarevajo globljo, pesniško resnico.

V *Zemljevidih domotožja* upesnjujem – kot sugerira že naslov – svojo nostalgijo po pokrajinah, kjer sem nekoč bil srečen in kamor se zdaj lahko vračam le s spominsko besedo, predvsem pa izražam boleče hrepenenje po dušah, ki sem jih imel in jih imam še zmeraj rad, a se jih zdaj lahko dotaknem le še s pesniško besedo. Zato vse te ljube duše tikam in jih – z redkimi izjemami – imenujem le z osebnimi imeni. *Čas očetov*, ki s svojimi zgodbami zajema zgodovinsko obdobje od konca 19. stoletja

do danes, v njem pa vrsto zgodovinskih, resničnih osebnosti, je terjal od mene bistveno drugačen pristop. Resnična imena in druge verodostojne podatke (ulične naslove, datume itd.) uporabljam tudi zato, ker v njih čutim radioaktivno energijo, brez katere tega epa najbrž ne bi mogel napisati, vsaj ne na način, kot je napisan. S pomočjo imen se odpre cel register osebnega in kolektivnega spomina, pêta stran neba, cel reženj kozmosa, ki bi sicer ostal zaprt. Šamaniziram torej. Ta entuziazem in empatija pa še bolj poudarita temeljno resnico, da je to le moj način spominjanja, videnja, doživljanja teh dogodkov, krajev, oseb.

V sodobni književnosti se je razvil žanr, ki ga imenujejo *avtofikcija*; je sicer bolj značilen za prozo, ker pa je ep pripovedno (čeprav verzno) delo, je to oznako najbrž mogoče uporabiti tudi za *Vrata nepovrata*, seveda *cum grano salis*. Treba je razlikovati med resničnostjo in pesniško resnico. Na koncu koncev bo moj ep obveljal le toliko, kolikor je (dobra) poezija, kolikor mi je pač uspelo resničnost preseči v smeri pesniške resnice. Zato sem na začetek *Časa očetov* postavil uvodno poetološko razlago, naslovljeno *Čas peSni*:

Pozor! Vsa ta imena so na smrt resnična.

Čim bolj resNična, tem bolj so zvok, zrak, ples likov,
dom domišljije, dom ... dim domnev. Zato so nična

branja te Zgodbe, ki izbrišejo razliko
med Zgodovino in Snom, peSniško ReSnico.

Ne le pepel, ta peSen riše tudi Ptico.

Boris Ante Ana Lužar Novak,

PeSniKovalec

Forštner: Že v prvem spevu se navežete na starodavno epsko tradicijo *Epa o Gilgamešu*, pri pisanju ste se obračali tudi k Danteju, Vergilu, Homerju in Miltonu, vendar pa v središče epa niste postavili "kolektiva in njegovih junaških zmag in porazov", ampak "posameznice in posameznike v primežu zgodovine", ker je bil vaš osnovni motiv "rešiti mrtve pozabe in jim s pomočjo pesniške besede podeliti dostojanstvo spomina". Bi lahko rekli, da ste s tem epom poskušali (po)vrniti dostojanstvo tudi samemu sebi, saj ste na neki način "izbrisani heroj", ki je (zgodovinska) herojstva "drago plačal" v intimnem življenju?

Novak: Naj na vprašanje o nujnosti svojega vračanja k pesniškim Očetom, h klasikom epske poezije, odgovorim kar s pesmijo. To ključno

poetološko vprašanje upesnjujem v *Času pesnikov*, prvem izmed desetih zvezkov *Časa očetov*. Dialog s temi epskimi predniki vzpostavljam predvsem v drugem spevu, naslovljenem *Čas prvih pesnikov*, v katerem se prva pesem glasi:

Čas je vse krajši, moj samotni glas pa nima temelja
v času, ki beži in bliskovit poraja tisočero
bleščic, ko žveplo pozabljenja žre zbledela znamenja ...

Na koga naj oprem to dolgo zgodbo juter in večerov
vseh svojih dni? Nihče mi v tem bežnem času ne pomaga
s primerom, kako pripovedovati vojno, kakšno mero

ubrati med kričanjem in tišino in kako naj zmaga
skandira svoj režeč obraz, ta gnus. Nikogar ne zanima,
kako izbrati ritem, da bi boj

– da bi beg –

– da bi divja jaga –

– da bi kri kapljala na sneg

papirja,

in kako naj stara, revna rima

prikliče lesk zrcaljenja nekoč magnetičnih teles,

kako pričarati bogastvo, ki ga nimam,

nimam,

nimam

več?

Le kako izraziti Nekoč in Vse, kar bilo je Res,
pa je zdaj Nič?

Nazaj bom moral, z razdedinjeno besedo
k izginjajočemu spominu dedov,

s siromašnim glasom

k pozabljenim zakladom vseh Začetkov,

s strahopetnim jazom,

razžrtim od vprašanj,

k skrivnostnim časom pesniških Očetov ...

Naj z značilnimi verzi iz naslednjih pesmi ilustriram svoj odnos do teh dav-
nih vzornikov. Tako Homerja kličem na pomoč v zvezi z vprašanjem sprave:

Tudi sam te potrebujem. Glej, poskušam
napisati spev sprave med sovražniki, a me zaveje

sovraštvo, zmeraj znova. Hočem razumeti in poslušam.
Kako človeško je Priamu Ahil izročil truplo sina!
Pomagaj mi, Homer, ti, Prvi Pesnik in brezdanja duša,

da položim te kitice na grob pozabe in spomina ...
... in da se po vsej grozi vrnem, čez vsa morja, gôre, meje,
na svojo daljno Itako, na konec svoje odiseje ...

Moj *epos* je stkan iz samih lirskih niti. Posamezne lirske podobe, liki, zgodbe vzpostavljajo epsko celoto sveta, podobno kot na starih flamskih tapiserijah. Seveda upesnjujem tudi bitke, kot se za epiko spodobi, konje in ladje, brez katerih epov ni in ne more biti, vendar ozadje bojnih polj vselej prešijem z zlatimi, čeravno pogosto bolečimi nitmi lirske poezije, ki je vselej ljubezenska, na tak ali drugačen način. To mi pomaga, da bojna polja ugledam in izrazim skozi oči in usta žensk, otrok, starejših, šibkejših, torej ne zmagovalcev, ampak žrtev zgodovine. Skozi lirske drobce in črepinje se monstroznost zgodovine pogosto kaže bolj natančno kot skozi epsko pripovedovanje o slavnih zmagah in še slavnejših porazih.

Vaše vprašanje, ali sem s tem epom "poskušal (po)vrniti dostojanstvo tudi samemu sebi, saj da sem na neki način 'izbrisani heroj', ki je (zgodovinska) herojstva 'drago plačal' v intimnem življenju", se očitno nanaša na stvari, ki sem jih povedal Patriciji Maličev v intervjuju *Herojstva se zmeraj drago plačajo* za Sobotno prilogo Dela (21. 2. 2015). K vsemu, kar sem tam povedal, bi dodal le to, da se nikoli nisem družbeno angažiral zato, da bi si prislužil odlikovanja ali družbeno moč kakršne koli vrste. Sem pa svoje angažmaje dejansko drago plačal. Edini moj "pozitivni saldo" je izkušnja, ki je večina pisateljev nima, zato tako radi blebetajo; v nasprotju z njimi jaz namreč vem, kakšna so policijska, udbovska in sodna zaslišanja, kako smrdi vojaško sodišče, kaj je vojna in kaj doživljajo begunci – tudi ti, ki v prav tem trenutku skozi bodeče žice bežijo pred smrtjo in lovijo sen boljšega, dostojnejšega življenja zase in za svoje otroke ...

Forštner: Po vaših besedah je bila "stroga forma nekdanjih epov nujna zaradi mnemotehničnih razlogov, /.../ ne ustreza pa stanju današnjega

sveta”, zato ritem in zven v epu spreminjate, in se kot “džezovski glasbenik” igrate s stalnimi metričnimi vzorci, ki jih “posodabljate”. Posodobiti pa ste morali tudi jezik oziroma ste “izumil(i) poseben jezik”, da ste lahko “na epski način zajel(i) zgodovino zadnjega stoletja”. Povejte nam, prosim, več o tem.

Novak: Epe so naši predniki nekoč poslušali, zbrani okoli ognja, ognja zgodbe, ki jim je povedala, od kod prihajajo. To počnem tudi sam: otrokom pripovedujem zgodbe o njihovih prednikih. Tisoče verzov so si pesniki in izvajalci njihovih pesmi lahko zapomnili le s pomočjo trdnega ritma. (V nam bližjih časih je podobna usoda zaprtih pesnikov: ni naključje, da je Vitomil Zupan, ki so mu v dolgoletnem zaporu prepovedali papir, črnilo in pisala, napisal toliko sonetov, ki jih je za tisk požrtvovalno pripravila Ifigenija Simonović; trdne forme si je spričo ritmičnih in evfoničnih vzorcev mogoče neprimerno lažje zapomniti kot prozo ali ritmično nevezane verze.)

Največji problem današnjega pisanja epov je ritem. Na tej ravni sem leta in leta zaman poskušal pisati prve verzije epa v metrično pravilnih vzorcih, takih, ki so se ohranili v zakladnicah epske literarne zgodovine ... preden sem spoznal, da današnji občutek za ritem tovrstne strogosti pravzaprav ne prenese, da je za današnje doživljanje časa, glasbenega in pesniškega ritma poleg stabilnega ogrodja bistvena tudi elastičnost, variabilnost, širok register uporabljenih vzorcev. V *Vratih nepovrata* sem se v osnovi naslonil na dantejevski kitični model, *terza rimo*, to trdno ogrodje pa mi omogoča tudi širok manevrski prostor za ples različnih korakov. Stročnega ritma in rima se držim pri lirskih fragmentih, v pripovednih pasajah pa formo večinoma sprostim, enajsterec podaljšam v trinajsterec, petnajsterec in celo sedemnajsterec, čiste rime nadomeščam z asonancami, trojno zaporedje rim pa razrahljam z manj geometričnimi in bolj spontanimi vzorci.

Forštner: V nekem intervjuju ste povedali tudi, da ste ep mestoma pisali iz “perspektive otroka, ki mi pol stoletja pozneje prišepetava zgodbe, ki jih je slišal in ki jih sam karseda natančno zapisujem”. Trdite namreč, da ni pomembna zgodovina, ampak le zgodba. Lahko prosim razširite in poglobite tudi to misel?

Novak: Kot otrok sem pozorno in hvaležno poslušal, dobesedno pil zgodbe staršev in drugih sorodnikov; petdeset let pozneje mi jih ta otrok diktira, da jih karseda zvesto zapisujem. Del teh zgodb sem najprej dialogiziral

v dramski kroniki *Vojaki zgodovine*, ki jo je Jože Babič (eden od likov druge knjige epa) režiral na odru mariborske Drame leta 1988, upesnil pa sem jih tudi v svojih zbirkah, predvsem v knjigi *MOM: Mala Osebna Mitologija*. Dramska koncentracija je zahtevala nujne posege v zgodbe (npr. združitev več zgodovinskih osebnosti v en sam dramski lik), lirski koncentracija izraza pa je po eni strani omogočila "notranji", čustveni pogled, po drugi strani pa večinoma ni mogla zajeti širše družbene, zgodovinske panorame. Že od lirskih pesnitev iz zbirk *Hči spomina* in *1001 stih* sem čutil potrebo po epski, pripovedni sintezi sveta, zato sem leta 1992 (po smrti očeta) začel pisati ep, a – kot se reče – za tak podvig nisem bil dovolj zrel. Po materini smrti leta 2008 pa sem končno zmogel moč za to norost. Značilno je, da je ključni impulz za ta ep povezan s smrtjo staršev: dialog z mrtvimi je od *Gilgameša* naprej temeljna tema epske poezije in v tem smislu sem daljni dedič velikih epskih pesnikov starih dob – ne da bi se z njimi seveda kakor koli primerjal. Najtežje je bilo iznajti epski jezik v času, ki verjame, da je ep mrtva forma, ki pripada nepovratno minulim časom. A v *Vratih nepovrata* so še zmeraj vrata, kot rad ponavljam. Nobena forma ni tako živa kot tista, ki je nekaj stoletij počivala.

Razliko med zgodovino in zgodbo sem v epu večkrat artikuliral, na najbolj jedrnat način v haikuj:

*Ne zgodovina –
pomembna je le Zgodba.
Njen srh, smeh, godba.*

Zgodovina oziroma točneje zgodovinopisje z ugotavljanjem splošnih, množičnih zgodovinskih zakonitosti ne pozna in ne omogoča srha, sme-ha in godbe, ki jih čutimo, ko poslušamo in beremo zgodbe. Zato nam šele zgodbe in le zgodbe omogočajo, da razumemo zgodovino tudi v človeškem smislu, da se vanjo naselimo, da začutimo, kako nam identiteta priteka iz spomina. Ne skozi letnice in suhe razlage bitk ter ekonomskih in političnih procesov – prvo svetovno vojno intimno razumemo skozi zgodbe deda, ki se je boril na soški fronti, in babice, ki je doma ta čas bojevala enako hud boj, kako sredi vojne preživeti lačna usta otrok. V *Času očetov* samega sebe na ironičen način imenujem z neologizmom – *zgodBovinar*.

Forštner: Pravite, da je otroštvo vaš "najpomembnejši vir poezije", ker imate občutek, da ste, ko pišete "skozi oči, usta in spomin otroka", najbolj naravni in da je vaš glas takrat "najbolj zanesljiv, najbolj avtentičen in na

neki nenavaden način tudi najbolj pravičen". Je to morda zato, ker imate, odkar ste kot otrok zapustili rodni Beograd, v življenju stalno "občutek brezdomstva, izruvanosti, iztrganosti" oziroma ker ste imeli pravi dom in občutek pripadnosti le kot otrok?

Novak: Selitev iz rojstnega Beograda (iz *zavičaja*, kot ga z neprevedljivo srbsko besedo še zmeraj imenujem) v domovino staršev je bila zame, občutljivega pubertetnika, zelo travmatična. Starša, ki sta bila ljubeča človeka, sta tako meni kot mojima bratoma omogočala topel dom in temeljno čustveno varnost do konca svojih dni, tudi v Ljubljani, ko sem zaradi hladnega okolja toplino doma še bolj potreboval. Kar zadeva Beograd, mi poleg lepe hiše, v kateri smo stanovali, besedi *dom* in *zavičaj* vselej priključita tudi velik, čudovit vrt, na katerem smo se igrali, češnje, na katero sem rad plezal in sem na njej, med nebom in zemljo, preživel najlepše trenutke svojega življenja, ulice, po katerih sem tekal in jih v *Vratih nepovrata* z imeni priklicujem nazaj – Ulica Mladena Stojanovića, Alekse Bačvanskega, Krupanjska ulica... Preselitev iz Beograda v Ljubljano sem doživljal kot izgon iz raja, še posebej zaradi prijateljev in prvih ljubezni, ki sem jih ob tem izgubil. Ta travmatični dogodek je nedvomno sprožil moj občutek brezdomstva, izruvanosti, iztrganosti, iz katerega sem pozneje spominsko skoval mitični padec, svoje otroštvo pa do nezavesti idealiziral.

Da ne bo nesporazuma: danes je Ljubljana čudovito, ustvarjalno mesto, kulturno središče, ki daleč presega svojo velikost. Malomeščansko Ljubljano leta 1968 sem sicer vzljubil, a na nesrečen način; svoj odnos do tega ljubega mesta sem med drugim upesnil v *Zemljevidih domotožja*, med drugim v tretji pesmi trinajstega speva, posvečenega *Mestom*, ki sodi v zvezek *Zgodovinski atlas zapuščenih domovanj*:

Ljubljana, mesto, ki je lepo, kot je lepo
življenje, ki zadošča samo sebi, slepo
za druge, skrito pod barokom, snom, oklepom ...

Ljubljana, mesto, ki je toplo, kot je topla luč
za okni hiš samotnim sprehajalcem, ključ
do vekomaj zaprtih, daljnih, srečnih duš ...

Ljubljana, mesto, ki je moje, kot je moja rana
najhujše bolečine in samote,
na pol poti od smrti do lepote ...

Forštner: Menda je “biti državlján sveta” sicer vaša “usoda in izbira”, a občutek, da nimate doma, je po vaših besedah eden najbolj bolečih v vašem življenju. Kot pravite, so *Vrata nepovrata* zato “med drugim velikanski napor, da bi si ta dom dokončno zgradil v jeziku”, saj se počutite “pravzaprav tujca povsod – razen v slovenskem jeziku”. Bi prosim podrobneje pojasnili svoj odnos do slovenskega jezika?

Novak: O tem vprašanju sem veliko pisal, tudi in predvsem na pesniški način. Naj namesto odgovora citiram prvo pesem četrtega speva *Časa očetov*, naslovljenega *Čas-in-prostor moje prostosti*:

Nerad živim v gorskih krajih, kjer poldan
spominja na somrak in sosed kačje sika.
Tu se ljudje bojite slednjega dotika,

tako samotni, da začutim strah in sram,
če se smejim. Vaš gluhi govor se zatika
brez samoglasnikov, težak, trd, teman ...

Ne v tej deželi – v lastnem grlu sem doma.
Jaz, pesnik, državlján najlepšega jezika.
Pravico do jezika sem si priboril sam.

Slovenščina je bajni, čarni diamant.
Brez lažne skromnosti: sem magični zlatar.
Natančno slišim lomljenje plasti jezika.

Neponovljiv, enkratén je moj dar,
da zven besed pomeni in pomen zveni.
Vi tega pač ne znate, gruntarji dolin.

V vaših ustih je ta jezik črno oglje.
In vendar sem za vas umazan imigrant.
Naj bo tako. Svet je velik in okrogel.

Naprej bom brusil diamant. Zelo bo lep in čist.
Z vami, jedci oglja, me veže le ta potni list ...

Forštner: Prepričani ste, da “imajo tujci, kar zadeva jezik, bolj občutljiva ušesa in tudi posluš srca, medtem ko domačini živijo avtomatično: ne

slišijo jezika in jemljejo svoje navade, svoj način življenja kot nekaj popolnoma samoumevnega”. Zase pravite, da ste imeli vrsto let precej “ponižen odnos” do slovenskega naroda oziroma do slovenstva, a se je to spremenilo. Zakaj?

Novak: Prehod iz jezika, ki se je nekoč imenoval srbohrvaščina, v slovenščino je bil zame skrajno boleč. Kakor bi samemu sebi operiral in transplantiral celotno telo. Ta občutek opisujem v uvodnem poglavju prevodoslovnega dela *Salto immortale* (2011), upesnil pa sem ga v repatem sonetu *Trije jeziki* (*Odmev*, 2000), kjer soočam “ravninski” in “planinski jezik” ter hrepenenje po “pesmi morja”. Intenzivno sem doživel, kako vsak jezik kaže in osvetljuje svet na svoj in samosvoj način. Vsak jezik ima svojo gostoto, svojo resnico. Ko sem se pri petnajstih letih nenadoma zavedel, da me kliče poezija, je to zame avtomatično pomenilo tudi odločitev za pisanje v slovenščini, ki sem jo podzvestno doživljal kot jezik poezije. In obratno: moja odločitev za pisanje v slovenščini je najbrž pomenila slovo prozi, saj je bila proza mojih literarnih začetkov zame tesno povezana s srbskim jezikovnim izrazom. Izbor poezije je torej obenem pomenil tudi odločitev, da se bom življenjsko zasidral v Sloveniji.

Najbolj mučno obdobje mojega življenja je bil prav ta čas prehoda iz jezika v jezik, ko sem se poslavljaj od srbsčine, slovenščine pa še nisem dovolj dobro obvladal (čeprav smo doma ves čas govorili slovensko in so bile police polne slovenskih knjig). Počutil sem se, kot bi nenehno polzel, kot bi se ne mogel oprijeti stvari in sveta, kot bi bil na smrt bolan, nemočen, neumen ... Najbrž moja obsesija z zvočnostjo pesniškega jezika izvira ravno iz dejstva, da mi slovenščina ni bila dana samoumevno in da je v nasprotju z veliko večino Slovencev nisem uporabljal avtomatično, temveč sem se moral vanjo znova vraščati. Zato sem jo slišal *drugače*. In zato – brez lažne skromnosti – zmorem iz slovenščine izvabiti zven, ki ga večina pesnikov ne zna priklicati, ker ga zaradi avtomatične rabe jezika kratko malo ne slišijo. To je tudi razlog moje samozavesti v odnosu do slovenskih nacionalistov, ki slovenščino praviloma mrcvarijo. Nacionalizem paradoksalno nima nobene zveze z nacionalno kulturo – je politični mehanizem za osvajanje moči.

Za moj odnos do lepote slovenskega jezika sta bila ključna oba starša. Imela sta izjemen jezikovni občutek in sta bila moja prva in najboljša učitelja pisanja, tudi pesnjenja. Iskreno povedano, sta bila neprimerno bolj nadarjena od mene. Oče je bil fantastičen pripovednik, v mladosti je objavljaj sijajno prozo, pisanje pa je opustila zaradi družbenega delovanja. Mati je študij petja opustila zaradi nas, otrok, in postala novinarka, ker je ta poklic laže usklajevala s poklicanostjo matere; šele zdaj – ko se

trdovratno in obupano borim za čas in prostor svoje umetniške prostosti – mi je jasno, kako velika je bila mamina žrtev. Skupaj z očetom sta bila prva bralca mojih pesmi. Dobesedno učila sta me pisati.

Forštner: Kakšen pa je vaš odnos do sodobne družbe, v kateri je pod kremplji kapitalizma že zdavnaj izdihnil humanizem, vse slabše pa se piše tudi racionalizmu, čemur smo v zadnjih mesecih vsakodnevno priča zlasti ob t. i. begunski krizi, ki je zajela Evropo (in Slovenijo). Kakšno je vaše mnenje o tej problematiki in o reševanju te s postavljanjem ograj iz bodeče žice na državnih mejah?

Novak: O postavljanju bodeče žice na naših mejah sem že javno izjavil, da gre za nehumano, neučinkovito in sramotno dejanje. Prav zaradi skupne zavesti o nesprejemljivosti bodeče žice smo Svetlana Makarovič, Draga Potočnjak, Dušan Šarotar in jaz v petek, 13. novembra ob 11.55 (”pet pred dvanajsto”) v Društvu slovenskih pisateljev organizirali novinarsko konferenco, na kateri smo izrazili svoje ogorčenje.

Vsaka tovrstna ”tehnična ovira”, kot bodečo žico v najboljši tradiciji orwelloskega ”novoreka” sladkà naš visoko moralni predsednik vlade, ima dvojni učinek: preprečuje zunanjemu svetu vstop na naše dvorišče, v isti sapi pa zapira tudi nas, preprečuje nam, da bi stopili iz začaranega risa svojega malega, v samorazglašeni čistosti domnevno srečnega sveta. Že preroško slišim razprave v našem parlamentu čez nekaj let, ko bosta predsednik vlade in minister za finance s srce parajočim glasom tožila, da ni dovolj denarja, da bi porušili bodečo žico ob naših mejah. Istega strašnega ”petka, trinajstega” so teroristični napadi v Parizu, ki jih najgloblje obsojam, obrnili novo stran evropske zgodovine, po kateri nič več ne bo enako; zgodovina spet neusmiljeno koraka s svojim oškornjenim ritmom. Bojim se, da bodo ti teroristični napadi dali nove lažne argumente ksenofobom in rasistom, zakaj je bodeča žica nujno potrebna.

Forštner: Kako bo na razvoj te zgodbe vplivalo dejstvo, da obstajajo vse trdnjši dokazi, da so pri organizaciji in izvedbi terorističnih napadov v Parizu sodelovali tudi t. i. prebežniki?

Novak: Dovolite, da vas popravim: pri pošastnem pobijanju nedolžnih civilistov v Parizu niso sodelovali begunci, ampak teroristi, ki so izkoristili val beguncev, da bi se pritihotali v Evropo. To je še en dokaz o brezobzirnem cinizmu teh fanatikov: v nasprotju z vsemi gesli, da se borijo za vero in boga, jim je očitno povsem vseeno, kaj se bo zgodilo

z milijoni njihovih sester in bratov v veri, da o ogrožanju življenj otrok sploh ne govorim. Celo več: neusmiljeno pobijajo tudi same muslimane, kar je glavni razlog, ki je pognal množice teh ubogih ljudi v beg. Jasno je torej, da bo treba okrepiti varnostno kontrolo. Problem slovenske politike do beguncev pa je v tem, da je vrednota varnosti skoraj povsem zadušila zavest o nujnosti humanega in humanitarnega delovanja. Problem bodoče žice je med drugim v tem, da ni le nehumano, temveč tudi neučinkovito sredstvo.

Forštner: Prebrala sem, da že od nekdaj nihate “med ustvarjanjem poezije in udejanjanjem kritične družbene zavesti”, obenem pa je bila poezija za vas zmeraj “način osnovnega razumevanja sveta”. V zadnjih letih ste izdali dve pesniški zbirki, ki sta nastali pred vašim “uradnim” prvcem *Stihožitje* (1977), in sicer *Definicije* (2013) in *Satje* (2010). Zakaj ste najzgodnejše pesmi (v celoti) objavili šele po več desetletjih?

Novak: Zaradi dveh razlogov. Prvi so bile – kot se vljudno reče – nena-klonjene založniške razmere, kar je v grobi stvarnosti pomenilo, da so mi uredniki po založbah zmeraj znova zavračali rokopise. Njihovih imen ne bom omenjal, bom pa zato s toliko večjim poudarkom in spoštovanjem omenil velikega pesnika Kajetana Koviča, ki je kot urednik pri tedanji Državni založbi Slovenije sprejel v program mojo zbirko *Stihožitje*, v kateri sem prvič udejanjil geslo svoje poetike, da “zven pomeni in pomen zveni”. Po mojem “internem” štetju je bilo *Stihožitje* četrta zbirka, ki sem jo sestavil (po humorno obarvani knjigi *Zgodnje blodnje*, zbirki pesniških miniatur *Definicije* in pesmi v prozi *Satje*), a je prva izšla in obveljala za moj pesniški prvenec. Drugi razlog pa je ta, da po izidu *Stihožitja* nisem več hotel objavljati zgodnejše poezije, za katero sem takrat verjel, da je šibkejša. Pozneje sem ugotovil, da sem v *Definicijah* dosegel kristalno zgoščenost jezika in v *Satju* največjo svobodo kombiniranja besed, zato sem *Satje* in *Definicije* objavil kar petintrideset oziroma štirideset let po nastanku, obe zbirki pri založbi Goga, s katero v zadnjih letih intenzivno in lepo sodelujem, zdaj z izdajanjem epa *Vrata nepovrata*.

Forštner: Po tem ko ste v prvencu vzpostavili svoje (trajno) poetično načelo “zven pomeni in pomen zveni”, ste menda začutili potrebo, da “glasbo besed” udejanjite skozi tradicionalne oblike. To ste realizirali v zbirki *Hči spomina* (1981), pesnitvi *1001 stih* (1983) in zbirki sonetnih vencev *Kronanje* (1984), v katerih pa je vaša “himnična” poezija “čude-nja” prišla do “tako dovršene, kristalne forme”, da je postalo nadaljevanje

tega načina pesnjenja za vas “temeljna nezmožnost”. Lahko to, prosim, obširneje pojasnite.

Novak: Tri lirske pesnitve, zbrane v zbirki *Hči spomina* (*Kamnita Afrodit*a, *Otroštvo* in *Let časa*) so ena izmed pomembnih prelomnic v razvoju moje poetike, po eni strani zaradi strožje forme (igro asonanc in aliteracij sem tu okrepil z rimo), po drugi strani pa zaradi izrekanja čudežne svetosti sveta. Šlo je za hvalnice čudežu bivanja slehernega bitja, sleherne stvari in vsemirja v celoti. Ko danes berem te pesnitve, mi je kar nerodno, tako polne so entuziazma, navdušene otroške čistosti ... v katero je kmalu vstopila boleča zavest o minljivosti, predvsem v pesnitvi *1001 stih*, tematsko naslonjeni na perzijsko-arabsko zbirko pravljic *1001 noč*, ter v sonetnih vencih *Mala morska deklica*, naslonjeni na Andersena, in *Harlekin*, ki je bil posvečen magiji gledališča. Nato je v mojo poezijo s škornji vkorakala temà zgodovinskega sveta: sonetni venec *Faeton* je krčevit izraz te travme, sonetni venec *Kronanje* – napisan ob rojstvu sina, z akrostihom *Srečno pot, otrok!* – pa predstavlja zadnje zmagoslavje principa čudenja nad grozo zgodovine, ki grozi otroku na njegovi poti. To je bila napoved moje poznejše poezije, moje dotlej najambicioznejše in najbolj celovito delo, ki pa mu nisem mogel več slediti. Ob pritisku stvarnosti (kot mlad oče sem moral skrbeti za preživetje družine) se je moja očaranost nad lepoto sveta razbila, dotedanje poetike pa tudi nisem hotel reciklirati brez čustvenega in eksistencialnega pokritja.

Forštner: Zaradi omenjenega spoznanja ste začeli pisati drame, ki so “s svojo dialoško strukturo” bolj ustrezale obravnavanju družbenih konfliktov tistega časa, prevajati in pisati za otroke. K poeziji ste se spet vrnili po nekaj letih “skrajno mučnega molka”, ko pa vaša najvišja umetniška ambicija ni bila več “napisati lepo pesem, ampak napisati resnično pesem, avtentično pesem”, in zato je vaš pesniški glas v zbirkah *Stihija* (1991) in *Mojster nespečnosti* (1995) “potemnel”. Ste lahko prosim bolj konkretni tudi o tem?

Novak: Na koncu osemdesetih in na začetku devetdesetih let sem doživel zelo nenavaden pesniški razvoj: mojstrenje pesniške oblike se mi je dogajalo povsem vzporedno in v tesni zvezi z zgodovinsko zavestjo in družbenim angažmajem. Kot predsednik Slovenskega PEN-a sem organiziral humanitarno pomoč za begunce in pisatelje iz obleganega Sarajeva. Pesmi, ki sem jih takrat pisal in so zbrane predvsem v zbirkah *Stihija* in *Mojster nespečnosti*, so bile zlatarsko dovršene, izpiljene do zadnje

podrobnosti, a je ta popolnost – kot je nekoč lucidno analiziral Aleš Debeljak – pričala o boleči nepopolnosti sveta. Svojevrsten vrh in obenem konec te poti je pomenil sonet z odmevom *Narcis in Eho*. Genezo nastanka te pesmi sem leta 2011 razložil v pogovoru z Josipom Ostijem, ki je bil prav tako objavljen v *Sodobnosti*. Sreča, da gre za mojo najboljšo pesem, pa je hitro porodila tudi bolečo senco: zbal sem se, da bodo vse pesmi, kar mi jih bo dano odtlej napisati, pač nujno slabše. Gre za pesem, ki je *dovršena*, in sicer dovršena v dvojnem smislu popolnosti in dokončnosti, sklenjenosti, zaprtosti. Vendar me danes to vprašanje ne vznemirja več. V umetnosti k sreči obstajajo tudi višje kategorije, kot je popolnost.

Forštner: Po tem ste med drugimi izdali še dve zbirki ljubezenske poezije, *Alba* (1999) in *Žarenje* (2003), nato pa je poezija vse bolj postajala prostor za dokumentiranje vašega življenja. Kot ste povedali v enem od intervjujev, je pomemben korak v tej smeri predstavljala že zbirka *Obredi slovesa* (2005), prelomna pa naj bi bila *MOM: Mala mitologija osebnosti* (2007). Zakaj?

Novak: Zbirki *Alba* in *Žarenje* sodita med najboljše stvari, kar sem jih napisal. A ljubezenskih pesmi se ne razlaga, ljubezenske pesmi se bere. Ne vem, če je “dokumentiranje” najprimernejši izraz za poetiko zbirk *Obredi slovesa* in *MOM: Mala Osebna Mitologija*. Mimogrede: zapisala se vam je simptomatična napaka *Mala mitologija osebnosti*. Tako torej vidite mojo poezijo: kot kult osebnosti? Sam jo doživljam drugače. Nedvomno pišem iz lastnih spominov in izkušenj (kdo pa ne?), vendar te čustvene in eksistencialne podlage služijo kot odskočna deska za skok v odprt pesniški jezik. Tudi ne pišem toliko o sebi kot o drugih. Uvod v *MOM* je hvalnica *Pesmi – O, Velikodušni*:

Pesem, kako si velikodušna!
Samo na zračnem polju iz jezika
lahko spet vidim, slišim, se dotikam
vseh, ki jih ni več in se jih moja duša

tako razveseli!

Forštner: Na neki način so prelomne tudi študije o prevajanju poezije, ki ste jih leta 2011 v dveh knjigah izdali pod naslovom *Salto immortale*, ki se zdi mnogim zelo pomenljiv. Zakaj ste se odločili za takšen naslov oziroma kaj naj bi sporočal?

Novak: Naslov knjige sem povzel po svojem eseu *Prevod – salto immortale*, ki je bil v prvotni obliki objavljen v zbirki študij *Po-etika forme* (1997). V njem sem razgrnil svojo osebno izkušnjo dvojezičnega otroštva, bogastvo in neizogibno bolečino, povezano s sodobnim multikulturnim načinom življenja, ter prevajalsko dejavnost kot temelj naše civilizacije. Izhodiščni izraz, da je prevajanje poezije *salto mortale*, smrtno nevaren skok iz jezika v jezik, se mi je zdel preveč pesimističen, zato sem ga presegel s skovanko, da je prevod *salto immortale*, nesmrten skok, tveganje, ki omogoči novo – a drugačno – življenje pesmi.

Forštner: Ker vem, da bo “epos do izida tretje, zadnje knjige vaš glavni projekt, ne le literarni, temveč tudi življenjski”, pozneje pa boste pisali “apokrifne speve in komentarje epa”, vas ob koncu ne bom povprašala o vaših prihodnjih načrtih, ampak vas prosim, da na tem mestu z našimi bralci delite nekaj verzov iz *Časa očetov*, ki jih bodo prepričali, da posežejo po knjigi.

Novak: Morda bo za ta namen najprimernejši kar uvodni spev. Tu na sanjski, poetičen, metafizičen način razgrinjam temeljne teme *Časa očetov* – nadnaravno Postavo, ki v ključnih trenutkih posega v dogajanje, potovanje v deželo mrtvih, ki se v tej knjigi začne na tržaškem kolodvoru, svojega biološkega očeta Anteja in svojega pesniškega očeta Danteja (naključna rima Ante – Dante, ki mi jo je daroval jezik, je ena izmed osnovnih traverz verzov te knjige in kozmosa celotnega epa), junaško epopejo partizanskega upora in zločin poveljnih pobojev ...

VRATA NEPOVRATA (*epos*)

Druga knjiga: ČAS OČETOV

Prvi zvezek: ČAS PESNIKOV

Prvi spev: ČAS DANTEJEV, ČAS ANTEJEV

1

Čas je vse krajši, pesen pa vse daljši, neizbrisni dolg.
Neskončne ure med nespečnostjo in blodnjami me vlak
odnaša stran od zgodbe, ki me piše, v moreči molk ...

Med vekami in vekami obzorja le še droben trak ...
Spominjam se samo, kako sem na tržaškem kolodvoru
jadrno zbêžal iz vagona, tôvora smradu in srag,

in s težkim kovčkom, polnim knjig in listja, begal po prostoru,
ki mi je bil na moč domač, a čudno razsvetljen: z lestencev
je lila bela zvezdna luč in budni slavci so v zboru

zaškripali: *Attenzione, passeggeri per Firenze!*
Il rapido diretto parte subito dal numero uno!
Komaj sem ga ujel in skočil gor med potujoče Nemce,

tečnobno deco in italijanske *mamme*. Polno luno,
sopotnico s hodnika, sem – zaspan – zamenjal za kupe.
Ko je odprl vrata, je sprevodnik rekel: *Non c'è nessuno!* ...

Saj me res ni bilo: nisem imel vozovnice, srce
mi je razbijalo na tračnicah in stara knjiga – *Dante:*
Komedija – je iz rok padla v nekdanji čas ...
... v večni zdaj,
večni ekspres ...

2

... Od nekdanj sem tja potoval, kot slepi potnik, srce
mi je umiralo na tračnicah in strašna knjiga – *Dante:*
Komedija – mi je iz časa padla v naročje ...
... v nesrečni zdaj: ekspres

s hitrostjo tristo tisoč slik vsak hip – tako rekoč *istante* –
brzi z Vzhoda na Zahod, čez mejo. Na umazanem sedežu
vagona, še iz *jugo* časov, štejem ritmične konstante,

kadar kolesje prečka tire, in na zarjavelem dnu
okna še zmeraj berem napis *Ne naginji se kroz prozor* –
Nicht hinauslehnen – *È pericoloso sporgersi* (kot v snu,

davno odsanjanem, ki me še zdaj navdaja z grozo
in domotožjem),
a me ritem *Orient – Occident expressa*
zaziba, dvojno dno odsotnosti, v gluho lozo

neskončnega prostega padanja ... Drdrajoča kolesa
znova prebodejo dušeci dremež ... Ko odprem oči,
se mi prikaže znana podoba, tako telesna

in hkrati zračna, da ne vem, je iz mesa in krvi
ali iz sanjskega privida in prisluha.
Seveda ga takoj prepoznam. Nasproti meni sedi

– On sam! ... Najbolj me preseneti vonj. Ko poduham,
nekajkrat, spremenjeni zrak, ugotovim,
da iz njegovih rdečih kril in izklesanih ustnic puha

duh neprezračenih stoletij, v nebo hlepeči dim
gorečih stolpov in gradov, kamnita sivka vseh zavetij,
kjer je od jutra do večera let mojstril zvenenje rim

in ugotavljal daljšanje vseh senc in krajšanje poletij ...
Razveselim se: *Mojster, greš domov?* – Njegov smeh me prizemlji:
Dom? Kakšen gnus! Jaz nimam doma! Sem na vekomaj preklet

izgnanec in brezdomec, le berač spomina, kakor ti!
– *Vem, da si moral iz Firenc zbežati pred okrutno sodbo,*
pa vendar, kaj ni že čas, da greš še enkrat dihat vonj luči

nad Arnom in njegovimi mostovi, ki drhté se pno,
kot bi odmevali drug drugega? – Prizadel sem ga. – *Odprt*
je tvoj pogled, podobe pesniške, mi šepne, a kako,

nenadno zakriči, *naj grem domov, jaz, obsojenec na smrt?*
– *Saj si že sedemsto let mrtev, ga mirim. – So tebi dane*
možnosti, da se vrneš v svoj rojstni kraj, me zbode. – Zastr

je s strmimi mejami časa, dolga desetletja daleč.
– *No, vidiš. Meni pa vrnitve ne dovoli večni srd...*
obmolkne in dodá: ... pa bagatela, imenovana smrt...

... Strmí skoz okno, tja k obzorju, kamor veter divjih uzd
odjezdi z grivo spenjenih oblakov ... in je na mah temà ...
– *Povej mi, Mojster, kam potuješ, vprašam. – Iz njegovih ust*

Obiskat knjigo Nepovrata, vrata tvojega peklà...

... Ekspres zavira in obstane pod obokom iz noči
in obstrmim: nikoli videna železniška postaja
je zidana iz samih zvezd, ozvezdij, tisočih oči ...

sinj kolodvor, začetek in zaključek zvezdnih tračnic, slava
neskončne katedrale, točka Nič in Terminus, vozni red
vesolja ... Nisem Zunaj, ampak Znotraj: obdaja me Postava,

je zdaj vagon in vlak ves židek ... Glej, glej, saj gorim, plamene
vidim, ki bruhajo iz mojega trebuha, a ne čutim nič ...
Dante zdaj nosi uniformo kondukterja, iz ramen

mu rasteta srebrni perutnici in ta človeški ptič
z njima pahlja plamene, da še bolj žarim, en sam goreči stol ...
Ukaže mi: *Človek, pusti za seboj vse zemeljske stvari!*

Ubogam ga: izpraznim žepe in odvržem denarnico.
Edino, kar želim pretihotapiti skozi zadnja vrata,
je star nahrbtnik, v katerem nosim svoj spomin in zgodbo ...

Sprevodnikova krila potemné, kot da krvavo zlata:
Smrtnik, prav vse boš moral vreči proč, da bi objel usodo!
Poslednjo mejo zmoreš prečkati le bos in čisto gol! ...

4

... Ogenj mi je sežgal obleko in sandale ... Gol stojim
pred vrati, na katerih tli napis: *Pozor! Dvigalo v okvari!*
Odprem rjo vrat in vame butnejo noč, mraz, smrad, zgoščeni v dim.

Drhtim na robu in strmim v prepad pod svojimi stopali,
ki me na smrt privlači. Ne vem, kako globok je ... – in vem, vem:
globlji je od groze. Kljub temi kot da se na dnu zrcali

kup mesečevih krajev ... – Nočem vedeti: podobno je kostem.
In jašek kot da je nekoč pripadal rudniku. In kante
za smeti – znamenja pozabe. Zgoraj mrzel zvezdni diadem ...

– Čigava so okostja, tiho vprašam. – *Saj veš*, šepne Dante
in mu peruti zažaré. – *Ne vem*, trmarim. – *Kratkoviden*
sem in star, zakriči, *a vidim med uniformami uboren*

kmečki klobuk in ženski čevelj! ... Zrem navzdol. Kako naj pridem
živ skozi grlo tega brezna? Drhtim. Med skalami prepada
se prižgo kresnice in na oboku zvezdne piramide ...

Začutim onemoglost, gnev, samorušiteljsko naslado.
Najrajši bi umrl ...

Nahrbtnik, ki ga nosim, je vse težji.
Zakaj je lepota tako neznosna, zakaj klecam pod zakladom? ...

Sklonim se –

– *È pericoloso sporgersi*, zaslišim krik angela
in me njegov pogled pribije v pregriznjen, gmotast molk.
Zamolklo rdeča krila dvigne v globok prepad neba

in mu obraz okamni. – Pred mano je zdaj temni prerok,
iz belega granita izklesan, negiben spomenik.
Prav tega trenutka sem se najbolj bal, teh oči in teh rok

in teh besed: *Kaj носиš s sabo*, me vpraša najstrožji sodnik ...
... In odprem star, strgan vojaški nahrbtnik,
ki ga – edino dediščino – nosim s sabo svoje žive dni ...

– očetov partizanski nahrbtnik ...

5

Tudi če ne bi v voščeno platno všil imena **ANTE**,
bi prepoznal njegov nahrbtnik po prislovični pedAntnosti:
ob stran privezana italijanska brzostrelka s tremi

šaržerji, na vrhu triglavka in *beretta* za komandante,
nato vojaška specialka, prerešetana s krogli,
skoz srčno stran preluknjan suknjič, bleda bluza, busola,

varno zagozdena med zloščena škornja ... – no, bolj škorenjčka,
na dnu pa še vojaški pas s signalnimi raketami
in širokocevno pištolo ...

Ta nahrbtnik je vseboval skrivnost –

*ljubezenska pisma padlega tenenteja in naslov
njegove zaročenke, brhke črno laske iz Neaplja.
Ante ji je poslal sožalje ...*

Angelu ena sama kaplja

zdrsne čez kamnit obraz, ki se na mah začne topiti ...
Zajame me vihar, vrtinec, skoz stržen ne vidim dalje
kot do teh svojih daljnih rok ... Slep in gluha začnem tipati

okrog, a najdem le – praznino ... Ko poklekнем, mi skale
porežejo kolena in dlani, a na skelečem dnu
vesolja le natipam – kaj? – razsut nahrbtnik! – kožo? – ne, usnje! –

in s prsti prepoznam očetov pas s signalnimi raketami
in pištolo ...,

ki jo – ne vem, kako – nabijem in – le kaj mi je, blaznežu?! –

zoper obroč

v temno noč,

v zrak,

pisanih raket

pet dimnih,

izstrelim

za drugo

eno

samote, v neprepoznavno spremenjen in prazen svet,
kjer pleše stotine odsevov, medtem ko raznobarven
dežnik utrinkov tihoma kopni v še temnejšo noč ...

6

... Pogosto sanjam mrtvega očeta.
Zmeraj se ga blazno razveselim,
saj je v sanjah nasmejan in živ. Z njim

živim naprej,
v meni zgodba,
neizpeta ...

Zmeraj v zlati lúči poznega poletja.
(Zebli so ga spomini partizanskih zim,
zameti po napadu na Lož, temni Krim ...)

Avgust je vrt
junakov v času
onstran štetja.

Ureja star nahrbtnik, zleknjen na odeji
sredi vrta, morja trave, ki se razprostira
do temne hoste, zimskega večera ...

*Spokal sem ti nahrbtnik,
se mi nasmehne, za na pot,
odslej ga boš pokal sam, čuk na palici!*

In mirno reče: *To je moj zadnji obisk.*
In zapre oči. In odprem oči. Na meji
med dnevom in nočjo me kot temni blisk,

temni,
temni
obelisk,

prebada zavest: nikoli več ... Kako me muči
očetov zadnji stavek! Kje so ključi
poslednjega obiska? V pozabi? Ne. Mi hoče

oče,
moj dobri
oče,

povedati, da sem ga izdal? Ne. Naj grem po svoje?
Morda ... Zdaj sem
dokončno sam.
Zadnjič zbogom, oče ...

Zebe me to poletje,
pozno, temno,
le moje ...

7

... Ko odprem oči, uzrem svoj lastni
obraz na šipi vlaka. Danteja ni več. Ni Anteja.
Kupe je prazen. Zbegan stopim na hodnik. In vidim: prazni

navkreber,
tračnicah s strmega vrha
brzi po pa navzdol,
prazen vlak v temni gozd,
so vsi kupeji, mimo gorskih reber

in praznih kolodvorov
in praznih vasi
in praznih mest

v neskončni november ...